

PSIXOLOGIYA FANINING PREDMETI VA RIVOJLANISHI TARIXI SOXALARI VA TARAQIYOT METODLARI

Soatov Jasurbek Shavkat o'g'li

Termiz Davlat Universiteti talabasi

jasurbeksoatov32@gmail.com

Ilmiy rahbar: Abdurahmonova Aygul Toxirovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya fanining predmeti va rivojlanishi tarixi soxalari va taraqiyot metodlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: psixologiya, psixologik bilim, psixika, animizm, dualizm, mifologik, sotsial-psixologik

Psixologiya oliy o'quv yurtlarda o'quv predmeti va fan sifatida o'rganiladi. O'quv predmeti sifatida ta'lim muassasi o'quv rejasiga kiritilgan bo'lib, talabalarning umumkasbiy tayyorgarligiga yo'naltirilgan o'quv fanlari tizimidan joy olgan, uni o'rganish uchun ma'lum o'quv soatlari ajratilgan va turli shakldagi mashg'ulotlar: ma'ruza, seminar va laboratoriya-amaliy, shuningdek, nazorat ishlari va imtihonlar ko'zda tutilgan.

Psixologiyani fan sifatida o'rganish bilan uning qanday fan ekanligi, xususiyatlari va nimalarni o'rganishi haqida bilimlarga erishiladi. Psixologik bilim va malakalarni o'zlashtirish talabalarga atrofda odamlarni ular bilan muloqot amaliyotida, munosabatlarda, o'zaro hamkorlik faoliyatida bilish uchun; ularning fikri, maqsadi, kechinmalari, qiziqish va qobiliyatlari, ehtiyoj va motivlari va h.k.larini bilish va qo'llash uchun zarurdir. Psixologik bilim va malakalar talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyati, oilaviy hayoti, bolalar tarbiyasi va boshqalarda asqotadi. Va nihoyat, eng muhimi, psixologik bilimlar talabalarga o'zlarini anglashda, o'z ustilarida ishlashda va qiziqish, ijodiy imkoniyatlarini dolzarblashtirishlarida, barkamol shaxs bo'lib shakllanishlarida ahamiyat kasb etadi.

Psixologiya fani o'ziga xos fan bo'lgani uchun oliy o'quv yurtlari talabalari o'rganadigan ilmiy fanlar tizimida alohida o'rin egallaydi. Psixologiyaning fan sifatidagi o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: birinchidan, bu fan hozircha inson uchun noma'lum bo'lgan, eng murakkab – psixika, insonning ichki olami haqidagi fandır,

ikkinchidan, bu fanda bilishning ob'ekti va sub'ekti tutashib ketgan. Bu holat va fikrni shunday ifodalash mumkin: avval inson o'z fikrlarini tashqi dunyoga yo'naltirib, so'ngra o'ziga murojaat qiladi. Bunda fikr o'ziga qarata burilish yasagani uchun psixologiyaning vazifalari boshqa fan vazifalari bilan taqqoslab bo'lmaydigan darajada murakkabdir. Va, uchinchidan, psixologiyaning o'ziga xosligi uning noyob amaliy oqibatlarga ega bo'lishidir. Axir biror narsani anglash – uni egallab, boshqarishni o'rganishdan iborat. Insonning o'zida kechayotgan psixik jarayonlar, ularning vazifalari, qobiliyatlarini boshqarishni o'rganish, misol uchun, koinotni zabt etishdan ko'ra o'ta murakkab va muhim vazifa bo'lib hisoblanadi. Bunda inson o'zini anglab borgani sayin o'zini va atrofidagilarni o'zgartirib borishini alohida ta'kidlab o'tish lozim. SHuning uchun, psixologiya – insonni faqatgina anglovchi emas, balki uni yaratuvchi fan.

Psixologiya tushunchasining rivojlanish tarixi:

Psixologiya – ruhni o'rganadigan fan (mill.avv.6 asr-16milodiy). Qalbni mavjudligi tufayli har doim hayotdagi tushunarsiz hodisalarni tushuntirib berishga harakat qilinib kelingan. Boshlang'ich tushunchalar animistic xarakterga ega bo'lgan, ya'ni har bir jism o'z ruhi bilan ajralib turgan deb tushinilgan. Jonlilikda hodisalarning va harakatlarning sabablari ko'rib kelingan. Aristotel barcha organik jarayonlarda psixologiya tushunchasini kiritgan, shuningdek o'simlik, hayvonot va ongli mavjudotlarni belgilab chiqqan.

Insonda jismoniy tanadan tashqari undan farqlanuvchi yana nimadir borligi haqidagi tasavvurlar qadimdanoq mavjud bo'lgan. Eng qadimgi davrlardayoq inson tush ko'rish hodisasi orqali ayrim odamlarning noyob qobiliyatlari (masalan, ovdagi muvaffaqiyatlar) o'lim va boshqa hodisalarning sabablarini tushuntirishga intilgan. Ammo dastlabki qarashlar mifologik xarakterda edi. Ular fikrlash orqali emas, ko'r-ko'rona ishonch vositasida egallanardi. Ruh haqidagi qarashlar ko'pincha nafas bilan bog'lanardi, ruhni esa uchar mahluq sifatida tasavvur etardilar.

Psixologiya haqidagi fikrlar qadim zamonlardan beri mavjuddir. Ilk davrlarda psixologik xususiyatlarni jonning ishi deb tushuntirilgan. Jonning o'zi esa odam tanasidagi maxsus ikkilamchi jism deb qaralgan. Bunday tasavvurlar «animizm» deb ataladi. Animizm so'zi –anima «jon» degan ma'noni anglatadi. Jon o'z mohiyatiga ko'ra olovsimon

uchqundan iborat ekanligi Geraklit tomonidan, yoki olovsimon atomdan iboratligi Demokrit tomonidan ta'kidlangan.

Platonning «ideyalar tug'ma bo'ladi» degan g'oyalari psixologik fikr taraqqiyotiga juda katta hissa qo'shdi. Platon ta'limotiga ko'ra «ideyalar» mohiyati abadiy va o'zgarmas, ularning tabiiy olamdan tashqarida oliy olam mavjud bo'lib, ularni odam ko'zi bilan ko'ra olmaydi.

Platon psixologiyada «dualizm» oqimining asoschisi hisoblanadi. Dualizm so'zi ikki yoqlamalik yoki ikki mustaqil fikr degan ma'noni anglatadi. Dualizm ta'limoti mohiyati moddiy va ruhiy olam tana va psixikaning bir-biriga bog'liq bo'lmagan holda mavjud bo'lib, azaldan qarama-qarshi narsalar deb tushuntiradi.

Platonning dualizm shogirdi Arastu (Aristotel eramizdan oldingi IV asr 384-322 yillar) tomonidan birmuncha muvaffaqiyatli bartaraf etildi. Aristotelning «Jon haqida» asari o'sha davrdayoq psixologiya maxsus fan sifatida maydonga kela boshlaganidan dalolat beradi. Ana shu tufayli psixologiya jon haqidagi fan sifatida maydonga kelgan va hozirgi kunda psixologiya fani o'z mazmunini batamom o'zgartirgan.

Arastu kishilik tafakkuri tarixida birinchi bo'lib ruh va jonli tananing ajralmasligini isbotlab berdi. Unga ko'ra, jon qismlarga bo'linmaydi, lekin u faoliyatimiz davomida oziqlanishi, his etishi va harakatga kelishi, aql-idrok kabi turlarga oid qobiliyatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Birinchi qobiliyatlar o'simlik uchun, ikkinchisi va uchinchisi hayvonlarga, to'rtinchisi esa insonlar uchun xosdir. O'simliklar, hayvonlar ruhi va aql idrok odam ruhi ta'limoti bilan Arastu oliy qobiliyatlar va ularning negizida paydo bo'lishini bildiradigan rivojlanish tamoyilini joriy etdi. Arastu organizmning tabiatdan olgan qobiliyatlarni faqat o'zining xususiy faolligi orqali ruyobga chiqarishga asoslangan holda xarakterning faoliyatda shakllanishi to'g'risidagi nazariyani ilgari surdi.

Geraklit, Demokrit, Aflotun, Arastularning ta'limotlari keyingi asrlarda psixologik g'oyalarni rivojlanishida tayanch nuqta bo'lib hisoblanadi.

Psixologiyaning fan sifatida yurtimizda rivojlanish tarixiga e'tibor beradigan bo'lsak shuni ta'kidlash lozimki, u oxirgi o'n yilliklar mobaynida shakllanmoqda, xolos. Lekin tarixan, umuman psixologiyaning O'zbekiston hududida shakllanishini tahlil qilinsa, uning diniy-falsafiy olimlar va qarashlar tizimida o'ziga xos

tarzda shakllanib kyolganini ko'rish mumkin. Masalan, eramizning II-III asrlarida rivoj topgan manixizm (asoschisi Mani) yoki mazdakizm (asoschisi Mazdak) va boshqalar o'z diniy qarashlari tizimida ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy adolat va shaxsning o'ziga xosligi kabi g'oyalarni keng tashviqot qilganlar. Lekin tarix bizga shundan darak beradiki, yaxlit, sistematik ijtimoiy psixologik qarashlar sistemasi umuman bo'lmagan. SHuni alohida ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda o'tkazilayotgan psixologik tadqiqotlar asosan oila va oilaviy munosabatlarga bag'ishlangan. Chunonchi, birinchi ijtimoiy psixologik tadqiqot ham 70- yillarning oxiri 80- yillarning boshida I. YOqubov tomonidan o'tkazilgan bo'lib, u oilaviy munosabatlarning barqarorligi va er-xotin ijtimoiy rollarining muvofiqligini ta'minlovchi sotsial-psixologik omillarni o'rgandi.

O'zbekistonda psixologlar oldida juda muhim tadqiqot mavzulari mavjudki, ularda hozirgi mustaqillik sharoitida shaxs va turli ijtimoiy guruhlar psixologiyasida ro'y berayotgan o'zgarishlar, turli yosh, demografik etnik professional guruhlariga mansub bo'lgan kishilarning ijtimoiy tasavvurlari, ular asosida ijtimoiy xulq-atvorni ilmiy boshqarish asoslari ishlab chiqilishi lozim. Ya'ni, ishlab chikarish ijtimoiy psixologiyasi, boshqarish psixologiyasi, guruhlar psixologiyasi hamda ommaviy psixik jarayonlarning ta'siri masalalari o'zbek psixologlaridan o'z echimini kutmoqdaki, ularda ilg'or fan yutuqlaridan foydalanilgan holda xududning milliy o'ziga xos qirralari ishlab chiqilishi kerak.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR:

1. Umumiy psixologiya: Pedagogika va psixologiya bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik. / P.I. Ivanov, M.E. Zufarova; Mas'ul muharrir D.M. Mirzajonova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008. 480 b.
2. https://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/content/120/html/10215/1_mavzu_psi_predmetidocx.htm